אור הצפון — האדם, החטא וקיום העולם

האדם, החטא וקיום העולם. אדם הראשון, בחיר היצורים ויציר כפיו של הקדוש ברוך הוא, גם יצירת גופו עוד טרם נזרקה בו הנשמה, היתה רוחנית - שכלית. על יצירת כל אבר ואבר היה נמלך הקדוש ברוך הוא עם בית דינו איך לברוא אותו, כמו על בריאת האדם בכללו, כדאיתא בחז"ל (בראשית רבה יב): "כביכול הקדוש ברוך הוא ובית דינו נימנין על כל אבר ואבר משלך ומעמידן על מכונן, שנאמר: (דברים לב:ו) 'הוא עשך ויכוננך'". ואם הקדוש ברוך הוא ובית דינו נימנו איך להעמיד את גופו, הרי מובן כמה חכמה רוחנית יש בו.

עוד בהיותו גולם מוטל, כבר היה מבחר הברואים, וכל מכמני ומחמדי החכמה שבכל היצורים שקדמו לו - לא היו אלא משמשים הממציאים ומכינים את הדרוש לו. הוא היווה את צורת הבריאה כולה, לרבות גם המלאכים, כי כבר אז ראה, ידע והבין את כל הבריאה, חכמתה ואיכותה, והקיף בשכלו את כל מרחבי המציאות, מתחלתם ועד סופם, בשעה קלה, כדאיתא בחז"ל (בראשית רבה כד:ב): "זה ספר תולדות אדם' - אמר ר' יהודא בר' סימון עד שאדם הראשון היה מוטל גולם לפני מי שאמר והיה העולם, הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור ומנהיגיו, שנאמר: 'גלמי ראו עיניך' (תהלים קלט:טז), גולם שראו עיניך כבר הם כתובים על ספרו של אדם הראשון". הרי טבועה חכמה נשגבה בגופו של אדם הראשון.

ולאחר זה נופחה בו נשמה, ככתוב "ויפח באפיו נשמת חיים" - ו"מאן דנפח מדידיה נפח". נזרקה בו נשמה אלהית, נשמה שמוצאה מן החכמה העליונה, אשר כל גופו וחכמת הארץ ומלואה, בגשמיות הן לנגדה. עם ירידת כבוד ה' של הנשמה לשכון בגוית הגוף, נתמזגה החכמה התחתונה "הגוף" עם העליונה - "הנשמה" והיו לאחד. כשם שלוקחים שלהבת קטנה ומחברים אותה לאבוקה גדולה, הרי היא מתדבקת ונבלעת בתוכה כל כך עד שאין להכיר אותה לבדה במצבה הקודם, כך התאחדו החכמה הטבועה בגוף עם החכמה העליונה של הנשמה, נתוספו לו הכרות על הכרותיו הקודמות, והקודמות קבלו צורות חדשות, התנשאו בגובהן עד אין שיעור ושגבו בבהירותן עד אין ערך וכדכתיב: "ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדד תעטרהו" (תהלים ח).

ומכאן הגיע לחכמת קריאת שמות לכל הנבראים, עד שהקדוש ברוך הוא בעצמו העיד עליו: "חכמתו מרובה משלכם" - משל המלאכים. חז"ל גלו כי בקריאת השמות היתה גנוזה חכמה עצומה מרובה יותר מחכמת מלאכי השרת ורחוקה מהשגתם, שכן השם צריך להכיל בתוכו כל מהות נושא השם הזה, כל תועליותיו, מעלותיו ומדותיו המיוחדות לו ואינן נמצאות זולתו, והמלאכים לא הגיעו למדריגה זו ולא ידעו לקרוא את השמות (בראשית רבה יז). אבל אדם הראשון הקיף בשכלו ובהכרתו את כל טבע הבריאה בשעה קלה - ומצא בכל אחד מהם את טבעו המיוחד לו לבדו בנגלהו ובנסתרו, ושהוא יחיד בענין זה. חכמה נשגבה זו היתה, למעלה מהשגת מלאכי השרת, שכלים נבדלים, ובזה נוכחו לדעת כי חכמתו מרובה משלהם. ולא עוד אלא ש"טעו בו מלאכי השרת ובקשו לאמר לפניו! קדוש" (ילקוט שמעוני בראשית כג), מפני שנתמזג אצלו הגוף עם הנשמה והיו לאחד, עד שמלאכי מעלה לא הכירו את חלקו הגופני וחשבוהו לבורא.

וכפי גדלותו כן היה גודל הכבוד והעונג שלו, כי העולם הזה היה לו כמו עולם הבא, נהנה מזיו השכינה ומלאכים משרתים לו בגן ה', כדאיתא באבות דרבי נתן פ"א: "אדם הראשון היה מיסב בגן עדן ומלאכי השרת עומדים לקראתו, מסננין לו יין וצולין לו בשר וכו'".

ב. והנה האדם הגדול הזה מעת שנכשל בחטאו הדק, נהפך עליו גן העדן לגיהנם, כפי שאמרו חז"ל (ילקוט שם): "לאחר שאכל אדם הראשון מעץ הדעת, כל עץ שהיה נוגע בו וכל עשב שהיה דורך עליו היו מכריזים כנגדו ואומרים "אל תבואני רגל גאוה" (תהלים לו) וכן אמרו (סנהדרין לח:): "אדם הראשון מסוף העולם ועד סופו היה, שנאמר 'למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים' (דברים ד:לב). כיון שסרח הניח הקדוש ברוך הוא ידו עליו ומיעטו, שנאמר 'אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה' (תהלים קלט:ה)".

ומה היה חטאו? מלאכי השרת, שכלים נבדלים, לא הכירו חטאו. לפי דעתם צריך היה לעשות מה שעשה, ולפי השגתם, גם אחר החטא נשאר באותה הגדולה אשר היה מתחילה בעיניהם כשבקשו לומר לפניו קדוש, כפי שאמור במסכת שבת נ"ה: "שאלו מלאכי השרת מלפני הקדוש ברוך הוא: "מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון? ". וגם הוא בעצמו, יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא, בחיר היצורים, חלק אלוה ממעל, לא ראה שום שמץ דופי במעשיו, כפי שהתנצל ואמר: "האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל", כלומר: מחויב היה לשמוע בקולה, מפני שהיא גדולה ממנו, כדכתיב: "ויבן אחת מצלעותיו" - "מלמד שבינה יתירה ניתנה לה" (נדה מה:). ומכאן מקור ההלכה: "בת י"ב ויום אחד נדריה קיימין", לעומת בן שמגיע לגדלות רק בי"ג שנה ויום אחד. ורק הקדוש ברוך הוא בוחן כליות ולב ראה בו חטא, כי אף אמנם חטאו היה למעלה מהשגת מלאכי השרת, אבל לא למעלה מהשגת האדם, שחכמתו מרובה משלהם, ושומה היה על אדם הראשון לעמוד על זה.

והנה בגלל חטא רק כזה שהוא למעלה מהשגת המלאכים, ירד אדם הראשון מגדולתו ונתמעטה חכמתו. וגרם עליו ועל כל הדורות קללות ומיתות, וכל הבריאה נתקלקלה בגללו. נפל מאיגרא רמה לבירא עמיקתא. מגן עדן -עידון נצחי, לעולם הזה - עולם מקולקל, כי האדם הוא צורת הבריאה, ואם נתמעטה הצורה נתמעט כל החומר ולקתה כל הבריאה כולה. וגם לא הועילו לו כל הסיגופים הנוראים שסגף את עצמו; כדאיתא בעירובין יח: "כיון שראה שנקנסה עליו מיתה ישב בתענית מאה ושלשים שנה, ופירש מן האשה ק"ל שנה, והעלה זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה"; הרי כמה חטא אחד, אחד בחיים ואחד בעולם, וחטא דק אשר הוא למעלה מכל ההשגות - בכחו להחריב עולמות נפלאים מלאים חכמה כבירה, לרבות חכמת האדם המרובה מכל חכמת מעשה בראשית.

ג. לפי הנחה זו, שחטא קל יחיד בעולם קלקל את הבריאה כולה. מתעוררת השאלה: כיצד יש לנו זכות קיום בעולם? הלא עזרא הסופר בחיר ה' עוד בשעתו אמר: "עוונותינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים" (עזרא ט:ו), ומה נענה אנן אבתריה? הרי בכל הרף עין אנו נכשלים בעוונות וחטאים, במעשינו, בחושינו, ובמחשבותינו, "כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז:כ). ונוסף לזה עוד נזקפים עלינו עוונות האבות. ואם נצרף את העוונות מכל הבריות ומכל הדורות, הרי יעלה החשבון לאין שיעור. ואם כן באיזו זכות אנחנו מתקיימים ועוד מתענגים על טוב העולם? הלא כל הבריאה היתה צריכה מזמן ליהפך לתהו ובהו. אולם אם נתעמק בזה נמצא את פשר הדבר. אם נסתכל בירידתו של אדם הראשון לאחר החטא. שהיה אצלו בבחינת גיהנום, נראה שלפי מושגינו היה נחשב לגן עדן ממש. אדם הראשון אף אחרי שנתמעט יחד עם כל הבריאה. חי בעונג ועידון מה שאין לנו מושג בהם. חז"ל מספרים: שבימי המבול היו עומדים הבריות במדריגה נישאה. "שהיו זורעים אחת לארבעים שנה ומהלכים מסוף העולם ועד סופו בשעה קלה ומתלשים ארזי הלבנון בהליכתם והיו אריות ונמרים חשובים בעיניהם כנימא בבשר" (בראשית רבה לד). ואם לאחר עשרה דורות שהיו מכעיסים. היתה הברכה מצויה אצלם כן. כמה ברכה ותענוגים היו מצויים אצל אדם הראשון אחרי חטא יחיד בעולם. אלא לעומת גדולתו ורוממותו של האדם יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא ולפי בריאתו בתחילה להתענג בעדן ועידון נצחי - נחשבים כל התענוגות הללו כלא כלום ובשמים רואים בזה גיהנם.

והנה כל בני האדם בכל הדורות, אחרי כל הירידות וההקטנות. עוד צפונים בקרבם הכחות האלוהיים של אדם הראשון, כי זוהי צורת האדם האמתית שנברא בצלם אלהים והוא בבחינת חלק אלוה ממעל. והדורות המאוחרים עוד עולים בכוחותיהם על הדורות הקודמים, כפי שהכתוב אומר: "עטרת זקנים בני בנים" (משלי יז). כל אדם יש בו כדי להגיע למעלה נשאה זו כמו אדם הראשון קודם החטא, ויש בכחו לקבל את כל העונג והטובה שהיה לו לאדם הראשון, שנהנה בכל רגע, בבת אחת, בכל החושים. מכל תענוגי גן עדן ומכל העולם שהיה רואה מראשו ועד סופו. ובאמת היו תקופות שהכוחות חזרו וניערו להיות במדריגת אדם הראשון, כפי שאמרו חז"ל, שכשקבלו ישראל את התורה, פסקה זוהמתם והיו כל בני דור המדבר כאדם הראשון קודם החטא (ראה שבת קמו). הוי אומר, כי גם להם היה הכח האלהי שהיה לאדם הראשון. להקיף בהכרתם את כל הבריאה וכל המציאות, ואף לאחר כמה דורות של מורדים ומכעיסים שקדמו להם.

גם הדורות שלנו. אחרי כל הירידות וכמעט שאין זכר לראשונים, בכל זאת החכמה האנושית הרוממה והנשאת לא ניטלה ממנו עד היום הזה - בהיותנו יוצאי חלציהם, אלא שלהם היתה גלויה ומפורסמת ואצלנו היא חבויה וגנוזה. חז"ל גילו לנו שגם בתוכנו טמון וחבוי האדם העליון, ומשקיפים עליו כמו על אבות העולם. אנשי כנסת הגדולה התפללו להקדוש ברוך הוא שיחמול עליהם בזכות האבות וילמדם להבין ולהשכיל, ולהגיע למדריגות אהבת השם ויחודו, משום - "שלא נבוש לעולם ועד". הרי מכאן שאם לא יגיעו לתכלית השלימות כפי שאפשר על ידי זכות אבות, בסיעתא דשמיא. הרי זו בושה לעולם ועד! וברכה זו קבעו גם בשבילנו, וגם אנו מבקשים שנגיע לתכלית השלימות, כמו שבקשו אנשי כנסת הגדולה. ואם לאו - בושה היא לנו. רואים אנו מזה שמציאות האדם אינה משתנית, שהרי גם אנו לאחרי כל ההקטנות שנתמעטו הלבבות שאי אפשר לנו אפילו לצייר בשכלנו השגת אנשי כנסת הגדולה, בכל זאת יש בכחנו לעלות למדרגתם, ואנו מבקשים מהקדוש ברוך הוא באותו הנוסח שבקשו הם, ואם לאו - בושה היא לנו לעולם ועד.

כן אנו מתפללים בברכת הצדיקים "ושים חלקנו עמהם ולא נבוש כי בך בטחנו", כלומר: אם לא יהיה חלקנו עם הצדיקים בושה היא לנו.

ונפלא הוא שגם בענין העדר תענוג מתענוגות הגשמיות מוצאים אנו אותו המבטא של "בושה לעולם ועד". בברכת המזון אנו מבקשים: "פרנסנו וכלכלנו והרויחנו, והרוח לנו מכל צרותינו ונא אל תצריכנו לידי מתנת בשר ודם וכו' כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה שלא נבוש ולא נכלם לעולם ועד". הרי שלאחרי כל הירידות שירדנו, אם נקבל פרנסתנו על ידי מלאך ואפילו על ידי אדם - "בושה" היא לנו. ולא עוד אלא שיש בזה גם "כלימה", שהוא העונש החמור ביותר, שהרי בזמן שדוד המלך קלל את אויבי השם, אמר: "ישובו יבושו רגע" ולא הזכיר "כלימה". בושה היא בעולם הזה, וכלימה היא בזה ובבא.

ובכללה של אותה הבושה נכנסה גם הבקשה: "ונא אל תצריכנו וכו' ולא לידי הלואתם". כי אם האדם מוכרח להגיע להלואה - אף שנותנים לו בכבוד - בושה נצחית לו. וכן בכל התנאים שאנו מבקשים: "מידך המלאה - הפתוחה - הקדושה - והרחבה" - אם לא יתמלאו במלא מובנם, בושה וכלימה היא לנו לעולם ועד. הוי אומר, שהאדם אינו יורד מערכו הרם ותמיד הוא במציאותו העילאית. ואם כי טמונה וגנוזה היא ואינה נגלית, נערך הכל לפי גדלותו האמיתית, ולפי מדה זו מודדים גם את יסוריו ותענוגותיו. ויש לפעמים שאף אי נעימות שהאדם בעצמו אינו מרגיש העדר בזה חושבים לו לצער ועונש. ומשום כך אמרו חכמינו ז"ל: "עד היכן תכלית יסורין... אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתים" (ערכין טז:) וכן פירשו את כל התוכחה: "והיו חייך תלויים לך מנגד' (דברים כח:סו), זה הקונה פת פלטר" (מנחות קג:).

והנה לפי זאת נמצא שאנו נמצאים בגיהנם איום כל ימי חיינו!...

אמנם אין אנחנו מרגישים בצער ובסבל כזה. נולדנו. בעולם מקולקל ולא ראינו טובה בעינינו, חסר לנו המושג האמתי בגדלות האדם ובעונג. הראוי. לו, ונדמה לנו שכל ההנאות שיש לאדם בזמננו. לפי צביונו, קומתו ומצבו הנוכחי, יש בהן עונג גדול, ומאושר האדם אם נפל בחלקו מטוב העולם. אבל בשמים לא חושבים כך. שם מתיחסים אל האדם כפי צורתו האמתית, ואם לאדם הראשון נחשבו תענוגותיו הגדולים לגיהנום, על אחת כמה וכמה התענוגות שלנו - שהם נחשבים לקללות איומות. כל חיינו נחשבים לפי קנה המדה של האדם האמתי כיסורים נוראים. אנו נוצרים בכלא ובבית האסורים, מתעברים תשעה חדשים בחושך ואפלה, נולדים בדם ושפיר ושליא ויוצאים לאויר העולם בצעקות מרות. ביסורים, בצער גידול וכו' וכו', בזמן שאנחנו שמחים על הוולדו של האדם, בוכים בשמים לגורלו המר, כי נפל משמים ארץ. תחת שמשל בעליונים ובתחתונים והיו מתיראים לגשת אליו. הנה הוא עכשו נמצא בעולם מקולקל של פורעניות ופגעים, וכולם מושלים עליו. ואפילו אם יהיה מלך בכפה כשלמה בשעתו - יזעקו עליו מן השמים "איכה", איכה נפל ממעלתו ומדרגתו ואיכה נתמעט.

מברכים אנו את האדם שיזכה לחיות מאה ועשרים שנה, והיא הברכה החשובה ביותר אצלנו, ובאמת הלא קללה היא, אחרי שבטבעו נברא לחיות לנצח...

ועוד יותר מזה. כאמור, הבושה היא העונש החמור ביותר בעולם, והוכחנו שאם אדם אינו מקבל את צרכיו הגשמיים ישר מאת ידו של הקדוש ברוך הוא בכל תנאי הכבוד הראויים לפי ערך גדולת האדם כמפורש לעיל, הרי יש בזה כל דרגות הבושה והכלימה לעולמי עולמים, העולות אף על דרגות הבושה החמורות בירידות הרוחניות. והנה כמה נמצאים דורותינו במצב בושה זה, אשר רוב הבריות מתענים להשיג פרנסתם וצרכיהם בדרכים שונות ביגיעה רבה, ואם מקבלים הלואה או מתנת בשר ודם הרי כבר רואים בזה הצלחה ואושר ולא פעם אחת ולא יום אחד, אלא במשך כל ימי חייהם על האדמה מתענים הבריות בהתבזות זו, שבכל אחת יש בהן מעין איבוד עולמו של אדם הראשון וגירושו מגן העדן.

נמצא, איפוא, שלפי הממדים האמתיים שיש למדוד את האדם לפי ערכו, הרי מתגלגל הוא במדרוני הגיהנם יום יום ושעה שעה. וגדולים פי כמה היסורים שהדורות הללו מקבלים, ממה שהיה מקבל אותם היסורים אדם הראשון. שהרי הוא זכה גם לעדן העידונים של העולמות העליונים שהושכן בהם, וראויה שעה אחת של קורת רוח ותענוגים אלה לחפות על כל יסורי העולם, וכעין זה מצינו בר' אלעזר בן עזריה שאמר: "לישתמש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר יתבריה" (ברכות כח). אבל לדורותינו שלא ראו אור מעולם ושרויים מעודם בחושך וצלמות, כמה קשים חיים מעונים ודוויים אלו ואותם יסורי הגיהנם הבלתי פוסקים.

ואם אין אנו מרגישים את כל הגיהנם הזה, הרי הקללה היא עוד יותר גדולה, שירדנו כל כך שאיבדנו כל הרגשה בגדלות האדם ואין אנו יודעים כלל את ערכו האמתי.

כל אחד ואחד ממנו צפונים בו כוחותיו של אדם הראשון ויש בכחו לקבל כל הטובה כמו אדם הראשון. ואם יחסר לנו פרט קטן נחשב בשמים לסבל ועונש מר. כל אדם בן מלך הוא, בנו של מלך מלכי המלכים, יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא אשר ברא כל העולמות בשבילו ככתוב: "בני אתה אני היום ילדתיך" (תהלים ב:ז), וראוי הנו לתענוגים הגדולים ביותר, תענוגות של גן עדן, ואם יש לו צער משהו או אף שלילת התענוגות הרי יש בזה יסורים נוראים וירידה עצומה בבריאה כולה. ועל אחת כמה שאנו שקועים ביסורים בפורעניות ופגעים שונים ורחוקים מכל מושג: של נצח ותענוגות רוחניים. אין כל תמיהה, איפוא, כיצד אנחנו מתקיימים אחרי חטאי הדורות, כי אמנם קיום עולם זה, לפי ערכו של האדם ולפי ממדי שמים, אינו קיום אנושי כלל, ואין לך בריאה של תהו ובהו יותר מזה.